

Értelmező közösségek az egyetemi szocializációban

Az egyetemi világról sokat tudunk, de nem eleget. Különösen keveset tudunk arról, hogy mit jelent a szakmai szocializáció szempontjából a campus társas és szakmai kultúrája, az egyetemi közösség. Milyen hatásuk van a felsőoktatási közösségeknek a hallgatók tanulmányi karrierjére? Milyen társadalmi kontextust alkotnak ezek, és hogyan hatnak az egyén nézeteire, cselekvéseire, magatartására, tanulmányi karrierjére?

Pusztai Gabriella arra vállalkozott, hogy ezekre a fontos, ám Magyarországon még nem kutatott kérdésekre keresen elméletileg és empirikusan megalapozott válaszokat. A könyv a nevelés-szociológia fő témáját tárgyalja: a szocializáció és a tanulmányi eredményesség közötti összefüggéseket. Ezt azonban az egyetemi hallgatók közvetlen kisvilágának: társas kapcsolatainak szintjén vizsgálja. A szerző érdeklődésének horizontját a tényleges kapcsolatok világa, az egyetemi miliő, a konkrét csoportok és közösségek köré vonja.

A könyv egyik fontos kategóriája a kapcsolati hálók kategóriája. Az elemzésből kirajzolódó egyetemi világot a társas kapcsolatok hálózata alkotja. A szerző azt tekinti valóságos felsőoktatási világnak, ami a hallgatók interakcióiban kialakul. Beemeli vizsgálatának látókörébe a diszkurzív cselekvésekben formálódó közösségeket és az ezekben születő normákat. Elgondolkodtató empirikus eredmény, hogy az egyetemen eltöltött időnek hatása van a kapcsolati hálók sokszínűségére: a mesterszakon gazdagabbak a kapcsolatok, és itt a társas értékek, így a szolidaritás értéke is fontosabb. Ugyanakkor az egyetemi évek erodálják az intézményes kapcsolatok értékét. A közbizalom, a formális intézmények (az egyetem és a hallgatói szervezetek) iránti bizalom a mesterszakosok körében gyengébb, miközben az oktatókba vetett bizalom erősebb.

A könyv másik fontos kulcsfogalmát az értelmező közösségek alkotják. A hallgatók társas és intézményi, akadémiai kapcsolataikban, értelmező közösségekben „beszélik életre” az egyetemet, mondja Pusztai Gabriella. Szakmai szocializációjuk ezekben a közösségekben, interakciók sorozatában zajlik. Az értelmező közösséghez nemcsak a kortársi közösségek tartoznak, hanem az oktatókkal kialakított kapcsolatok, továbbá az egyetem által biztosított szakmai közösségek is. A különböző értelmező közösségek normái jellegzetes beállítódási mintákat erősítenek meg: a normatizáló, az egoista, gyakorlatias és a szelektált beállítódási mintát. Nem mindegy tehát, hogy az értelmezésekből milyen egyetem képe rajzolódik ki.

A könyv harmadik alapkategóriája a kapcsolati beágyazottság. A beágyazottság mutatója az intézményen belüli és kívüli kapcsolatokat, valamint tevékenységeket szintetizálja, és lehetővé teszi az egyetemi integráltság mérését, releváns hallgatói típusok elkülönítését. A hallgatók tanulmányi orientációja, az akadémiai normákról és a többletmunkákról vallott felfogásuk kapcsolataiktól, diskurzusaiktól, kontextusaiktól, tehát beágyazódásuktól is függ. A szerző a beágyazódást kapcsolati, strukturális és kulturális dimenzióban vizsgálja. Fontos kutatási tapasztalata, hogy minél inkább beágyazódik valaki az egyetemi intézményrendszerbe és minél sikeresebben integrálódik kapcsolati hálózataiba,

annál eredményesebb. A képzés fokozatai közötti továbbhaladás maga is függvénye a szakmai integráltságnak, ezért érthető, ha a mesterképzésben részt vevőket erősebb beágyazottság jellemzi. A könyv tudományos nívója, hogy kimutatja: az akadémiai beágyazottság erőteljesebben befolyásolja az egyetemi eredményességet, mint a hallgatók hazulról hozott kulturális tőkéje.

Az eddigiekből is kiderült, hogy Pusztai Gabriella felsőoktatásról való gondolkodásában az eredményesség kategóriája központi szerepet játszik. Elemzésében az eredményesség olyan indikátorait használja fel, mint a képzési szintek közötti továbbhaladás, valamint az intézmény egészének eredményessége. A mesterszakosok egyfajta szakmai szelekció nyomán, erősebb, letisztultabb szakmai motivációkkal kerültek be a képzés második ciklusába, másképpen gondolkodnak az egyetemi továbbhaladásról és a képzés nyújtotta lehetőségekről, mint az alapszakosok.

A szerző rendszerezi és értékeli a hallgatói pályafutást magyarázó eddigi paradigmákat. Rámutat, hogy a mobilitás klasszikus szociológiai (társadalmi és demográfiai tényezők alapján történő) értelmezése csak a viselkedést magyarázza, a cselekvést nem. Ez a paradigma figyelmen kívül hagyja a társadalmi kapcsolatok szerepét. A racionális döntés paradigmája viszont azt hagyja figyelmen kívül, hogy döntéseink, választásaink nem steril térben születnek, hanem társadalmilag meghatározott környezetben, amely a minket körülvevő kapcsolathálóval együtt átalakítja döntéseinket. Az informális kapcsolathálózatok kutatói (így Moreno mellett Mérei Ferenc) a szociometriai hagyományokat folytatják, és az egyének közötti kapcsolatokra összpontosítanak, nem az egyének tulajdonságaira.

Pusztai Gabriella az eddigi felsőoktatás-kutatások áttekintése alapján jutott el arra a felismerésre, hogy a hallgatók tanulmányi előmenetelének, egyetemi sikerességének magyarázatában a családok társadalmi státuszából kiinduló reprodukciós elméletek csak korlátozott érvényűek a

felsőoktatás általánossá válásának korszakában. Ő más, nemzetközileg is figyelemre méltó utat választott a magyarázó tényezők keresésében. Abból indul ki, hogy az egyetemen belüli és kívüli kapcsolatok struktúrája legalább olyan fontos, mint a társadalmi struktúrában elfoglalt hely. Arra fókuszál, hogy mi történik a hallgatókkal az egyetemen belül, miközben keresztülhaladnak a képzési szinteken. Ebben a megközelítésben más szempontok érvényesülnek, mint a reprodukciós elméletekben és a felsőoktatási intézményrendszer szelekciós mechanizmusait vizsgáló elemzésekben. Az egyetemi sikeresség társas kapcsolatok világán keresztül történő megközelítése finom, árnyalt, emberközeli empirikus és elméleti elemzést tesz lehetővé.

Pusztai Gabriellához Coleman társadalmi tőke-elmélete áll a legközelebb. Arra a kérdésre, hogy mi befolyásolja a tanulmányi előmenetelt, Coleman a kapcsolati struktúrában és a normarendszerben találja meg a választ. Elfogadja a társadalmi környezet kontextusának magyarázó szerepét és azt, hogy az egyéni szükségletek kielégítése a környezetben realizálódik. Elmélete alkalmas arra, hogy magyarázza az egyéni cselekvést, de arra is, hogy egyúttal magyarázza a társadalmi struktúra változásait is. Az elmélet neveléstudományi szempontból azért is fontos, mert felhívja a figyelmet a pedagógiai hozzájárulás, a közös cselekvési tér értékeire. A társadalmi tőke, mondják Colemanék, az iskolai, a lakóhelyi és a szabadidős környezet kapcsolati struktúrájának és normarendszerének eredménye. A társadalmi tőke egyik dimenziója az intézményekbe vetett bizalom és a civil közéleti részvétel.

Pusztai Gabriella könyvének is egyik kulcsfogalma a társadalmi tőke. Épít Coleman munkájára, de saját válasza ennél összetettebb. Nem tagadva a kibocsátó család társadalmi meghatározottságának jelentőségét, kimutatja, hogy a társadalmi előnyök nem egyformán reprodukálódnak az iskolai előmenetel során. A társadalmi tőkét olyan hozzáadott értéként fogja fel, amely révén az adott felsőoktatási intéz-

mény sajátos, az eredményességet növelő erőforráshoz képes juttatni a hallgatót. A sikeres felsőoktatási intézményekben ilyen társadalmi tőkét jelentenek a stabil értelmező közösségek, amelyeket stabilitás, egyértelmű normák és kapcsolati

Ez a nézőpont immár nem tekinti evidenciának, hogy a hallgatók előmenetele strukturális tényezőkkel teljesen megmagyarázható; hogy a kibocsátó család helyzete, társadalmi státusza mintegy automatikusan ki is jelöli az egyetemi karrier nyomvonalát. A szakmai szocializáció és a várható karrier mintája a képzési és intézményi feltételek mellett annak függvényében is alakul, hogy a hallgatók milyen hálóba kapcsolódnak be, és milyen diszkurzív értelmezésekben működnek közre. Ebben a nézőpontban a hallgató nem pusztán társadalmi meghatározottságai összessége, hanem kapcsolatai, egyetemi csoportviszonyai, interakciói hálózatában formálódó személyiség. Jobban látszanak az egyéni sajátosságok, jobban magyarázhatók a reprodukciós elméletek alapján várható karriermintáktól való eltérések.

hálók jellemeznek. Ha a közösségek segítenek az egyetemi és az egyetemen kívüli világ értelmezésében, ha kiszámítható, biztonságot adó normák mentén szerveződnek, akkor a kapcsolatok mikrovilágában képződő társadalmi tőke jelentősen

kompenzálhatja a társadalmi hátrányokat is, az egyetemi szelekciós mechanizmusokból adódó hátrányokat is. Ahol erős az intézmény belső világában a kapcsolati háló, ott a hátrányosabb helyzetű diákok is jobban teljesítenek. Intézményi és társas kapcsolataik sajátos „hozzáadott értéket” jelentenek a magukkal hozott társadalmi tőke mellett. Ebben az értelmezésben a társadalmi tőke nevelésszociológiai kategória.

Pusztai Gabriella könyvének jelentőségét abban látom, hogy a magyarországi kutatásokban kevésbé elemzett viszonyrendszerre fókuszál: az egyetemi világot a hallgatók mindennapi élete és társas kapcsolatai felől közelíti meg.

A szerző az akadémiai közösség, a szakmai szocializáció, a társadalmi státusz, az eredményesség és a hallgatói kapcsolatrendszer közötti összefüggéseket vizsgálva a felsőoktatás lényegére vonatkozó kérdéseket feszeget: mi a felsőoktatás funkciója, mi zajlik benne, hogyan zajlanak a folyamatok, és mi az értéke, értelme a felsőoktatásnak? Ezekre a kérdésekre a hallgatói közösségek valóságértelmezéseiben találja meg a választ, amelyekben feltárulnak a felsőoktatás tényleges funkciói. Rámutat arra, hogy az egyetemen a szakmai és az állampolgári szocializáció együtt, egymással összefonódva zajlik. Az egyetem integráló és szocializáló szerepe révén képes kiegyenlíteni a hátrányokat. Felhívja a figyelmet az egyetemi eredményesség, a hallgatók formálódó szakmai magatartása és kapcsolati világa közötti összefüggésekre, a stabil értelmező közösségek fontosságára. Egyértelművé teszi, hogy az olyan társas értékek, mint a figyelem, a megértés, a szolidaritás, a támogatás nevelésszociológiailag értelmezhető és értelmezendő kategóriák, mert az egyetem mindennapi működésének, csoportviszonyainak termékei. Nem egyszerűen csak „vannak” vagy „nincsenek” ezek az értékek, hanem a kapcsolatok közösen szőtt hálójában születnek: a felsőoktatás valamennyi szereplőjének közreműködésétől függ meglétük és erejük.

Pusztai Gabriellát a felsőoktatási expanzióval jelentősen megváltozott összetéte-

lú hallgatói társadalom belső viszonyai, csoportközi folyamatai érdeklik. Azokra a csoportokra figyel, amelyek különösen rászorulnak az értelmező közösségek által nyújtott társadalmi tőke „hozzáadott értékére”. A kutatásaiból kirajzolódó összefüggéseknek, melyek a hallgatói eredményességet magyarázzák, különös jelentőségük van akkor, amikor viszonylag nagy arányban kerülnek be olyan társadalmi háttérű hallgatók, akik fokozottan szorulnak rá az otthoni kulturális miliőtől távolabbi, szüleik tapasztalatain kívül eső egyetemi világban a kapcsolati erőforrásokat jelentő „baráti kezek” segítségére. Abból, hogy a hallgatók kapcsolathálózati erőforrásai és egyetemi előmenetele, sikeressége között szoros összefüggés van, az a fontos felismerés vonható le, hogy az egyetemi sikerességet az intézmény maga is jelentősen segítheti a belső erőforrások mobilizálásával, a társas kapcsolatok, interakciók lehetőségeinek biztosításával, a diszkurzív terek támogatásával.

A könyv megvilágítja, hogyan is működik a mindennapi egyetemi életvilág, és hogy milyen nagy felelősség és lehetőség részt venni benne. Felhívja a figyelmet a hallgatói közvélemény erejére és az egyetemi kapcsolatrendszerek jelentésképző, értelmező és jelentéstulajdonító tevékenységének fontosságára. A képzési profilok, a társadalmi háttér és a csoportviszonyok mentén egyaránt szegmentálódott hallgatói kultúra megközelítésének a nemzetközi szakirodalomban is újnak számító, integratív szempontrendszerét kínálja. Összekapcsolja a hallgatókat érő makroszintű hatásokat az intézményen belüli mikroszintű hatásokkal. Ráirányítja figyelmünket az akadémiai közösségek és a hallgatói kultúra változására és arra, hogy az akadémiai értékvilág és normarendszer is átalakult és átalakulóban van. Elgondolkodhatunk azon, hogy a felsőoktatás rejtett tanterve erősebb hatást gyakorol a hallgatók kulturális beágyazottságára, mint a képzés manifeszt tartalma. Komplex megközelítési módja a különböző társadalomtudományi irányzatok és kutatási területek (nevelésszociológia, tőkeelméletek, háló-

zatelméletek, interakcionista elméletek, diskurzuselméletek, a kultúra szociológiája, felsőoktatás-szociológia, a kommunikatív cselekvés elmélete) szemléletének, eredményeinek és fogalomtárának integrálásán alapul.

A könyv alapját képező empirikus elemzések, melyek a szerző regionális egyetemi kutatásain alapulnak, a CD mellékletben található; magában a kötetben csak az értelmezések olvashatók. Talán könyvebb követni az empirikus elemzéseket, ha a legfontosabb adatok, táblázatok, a legerősebb magyarázó erővel rendelkező összefüggések a főszöveg szerves részei, és a függelék csak a többi, fontos, de az elemzés gondolatmenetéhez csak közvetve kapcsolódó vagy esetleg csak a főbb megállapításokat árnyaló táblázatokat tartalmazza. Igaz azonban, hogy az empirikus elemzések iránt kevésbé érdeklődő olvasó számára a táblázatokat nem tartalmazó szöveg követhetőbb.

A rendkívül érdekes kategóriák értelmezése, ezek komplex alkalmazása és az elvégzett empirikus elemzések eredményeivel való megfeleltetése hatalmas munka. A további kutatások teszik majd lehetővé a jelenleg még kevésbé árnyalt következtetések finomítását is. Azt például, hogy a normakövetés, az akadémiai normarendszer elsajátítása mikor, milyen normák esetében, milyen feltételek között értelmezhető a morális érettség jeleként, mikor jelent egyszerűen csak konform viselkedést és mikor van szó a normák autonóm elsajátításáról, kvalitatív interjúkkal, esetelemzésekkel, konfliktuselemzésekkel lehet majd pontosabban megismerni.

Pusztai Gabriella könyve nem könnyű olvasmány; néhány helyen a túlságosan bonyolult megfogalmazások is nehezítik a megértést. A további felsőoktatás-szociológiai és szocializáció-kutatásokban azonban nem lehet megkerülni. A könyv elolvasása egy sor kérdés továbbgondolására készlet. A magyar felsőoktatás érdeke, hogy további ismereteink legyenek az egyetemi interakciók és társas kapcsolatok természetéről, az értelmező közösségek

sajátosságairól, a közös értelmezések valóságképző potenciáljáról, valamint azokról az állampolgári mintákról, amelyek az egyetemi valóságértelmezésekben benne rejlenek. A recenzió számára különösen az a kérdés tűnik továbbgondolásra érdemesnek, hogy az ifjúsági kultúra globalizálódása és gyors változásai mit jelentenek az értelmező közösségek szempontjából, illetve hogy a valóságértelmezésekre hogyan hat az a tény, hogy a kapcsolatok egy része a világhálón kötődik. A könyvet nemcsak a felsőoktatás és az egyetemi ifjúság kutatói, egyetemi oktatók és oktatáspolitikusok forgathatják haszonnal,

hanem önmagukat és jövőjüket értelmezni kívánó egyetemi hallgatók és mindazok, akik nyitottak a változó egyetem működésének, szocializációs folyamatainak megértésére.

Pusztai Gabriella (2011): *A láthatatlan kezekről a baráti kezekig. Hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban.*, Új Mandátum Kiadó, Budapest. 307 oldal + CD melléklet.

Szabó Ildikó

Debreceni Egyetem, Szabó Ildikó Dsc